

Beli çöle mandatian şotio ulaxun çérkesteynaq nextiun sa mena butki ǵasıpsune lazımlı. Motioxun oşa belina ul laftıala tene.

Ağalın botıbaksuna çureğatian şotiyay qatiurxo təməxhıń bos kirbi nextiun: - Ağala - maǵala maeki. Ərkən eýkeşen kikinne. Köyün xazalen tiutiunne. Bezi əylen öýleñne. Nextiun me əyitmuğoxum oşa ağala botie baksa.

Təhəri botıbaksuna çureğatian şotiyay suntıu menen botii (rıaň gala cöybı) mena tiékktiunstıa ocsıala. Nextiun motioxun oşa təhər usun botie baksa.

Nanan izi xüyəri usun kala baksuna çureğatian şotiyay popurxo oxqsun me əyitmuğox uqlanıe: - Xüyər, xüyər, ay xüyər! Hevaxtı kala bakalnu, tiayın qoya taǵalnu, harabına laǵalnu? Nextiun me əyitmuğoxun oşa xüyər samalal usune kala baksa.

Xodal arçı kъөşəg bala ǵəzeynina nextiun: - Ǵəzeynə, ay ǵəzeynə! Şahati xavarun eçere, vi ganu badalba! Pis xavarun eçere, ojiulin tuma xampa! Ǵəzeyninən izi ganu badalbayıñ, tıuňxıtiun baksa. Ojiulin tuma xamqatian, pis xavaraxun çérqseynaq ocaǵa şamtıun bəciükstıa.

Jıogula eylüğon nəzynəz zoǵe xъöylaxun fitiitii düzbsun çureğatian kele vaxtı xъöyl zoǵaxun tene çukesa. Te vədə mene bascanen zoǵa tiapiqa uqalatiun: - Qaquli - maquli, dizik çeki, dereval baka, xe eça, hunal üyğər, zual üyğaz. Nextiun me əyitmuğoxun oşa xъöyl zoǵaxun çukesa.

KULBAQAXUN KЪZЬЛ

(legenda)

Kəsibluǵa baftii sa ayizlunen pərəkəl efsune çuresay. Taşıı mehxıńa eneçeri. Ama şotio hetər bę̄ğsuna tene avay. Ayizlun kele raxı́l sa kъonşituixbuy. Har usen pərəkəl bę̄ği kulbaqe toystıay. Ayizlunen tie raxı́l kъonşinaxun xavare hakı:

- Ay kъonşı, pərəkəl bę̄ğsunuz çurusı. Mehxıńa eçerezu. Şotioǵo hikə ukestıaz?

Raxı́l kъonşinen mehxıńxoy qaqıesunane çuresay. Şotaynaqal ayizluna metere coğab tadi:

- Taki, meçi həvəkъa. Eça, xuri qacırıa. Җıra mehxıńxoy loxol, kъeyekıatıun.

Ayizlunen şotiyay pitıu bine. Taçı meçia həvəvəkъı. Eçeri xuri qacırı. Җıneri mehxıńxoy loxol. Ama raxı́l konşinen çureğala kinə tene baki. Mehxıń meçia kəyi tetiun qacırı. Bürtiunxı ǵinəxun-ǵinə kala baksa. İzi vaxtı eğatian artunıci, haytiunzeri Burtiunxı samalal kele meçi uksa. Sa gi ayizlunen meçia ciqatıan kъarı qovalxoy kъate sa hema kulbaqe aki. Tene avabaki hikə bane. Purun taneçi raxı́l kъonşın qoya. Şotio qalpi pine:

- Ay kъonşı, pərəkəlxon burxıetiun kulbaq serbsa. İse hikə besuna lazımlı?

Kъonşinen şotio metər sa yakъe akestii:

- Taki, sa şıalaq təməyin caç qacırıa. Eça pərəkəlxoy loxol lapa. Çacaqıxoy loxol kulbaqkıatıun serbi.

Ayizlu taneçi burugo. Çaca qacırı. Şıalaqen zapi eneçeri. Cöy-cöybı җıneri zole loxol.

Pərəkəlxon təməyılın çacaqıxoy boş nuakeüi kulbaqtıun serbi. Har sa caç belxun oşiel bı̄ğgac kulbaqen buye baki.

Ayizlunen tene avay hikə baney. İçü piurun riapiesebi raxı́l kъonşına:

- Ay kъonşı-pine, -pərəkəlxon kulbaqa serbi çérketiun. Çacaq belxun oşiel kulbaqe. Poy isə hikəbaz?

Raxı́l kъonşinen əcüğoxun uluxxo qaramqa coğabe tadi:

- Taki, uşı qasıriä. Məhəlne kala sa arux kъöptia. Kulbaqla çaucırxo soğ-soğó čievqa tie aruğol bapa, boqospia.

Ayizlu me səfərəl konşin əyitəxun tene çieri. Taç uşie qasıri. Məhəlne kala sa aruxe köptii. Kulbaqen buy çaucırxo soğ-soğó tie aruğó bapi boqosebi.

Əyçiindəri savayna ayizlu arux boki gala eğatian, pulmuğon aqaltiu veerbakes tene baki: boki kulbaqxo har soğó tarapi bakeney sa kъeъzyl. Aruğoy ga buloşı kъzley.

Seritiun piyo, buxacıux amdara köməy bakatian sal suntin, lap raxyl kъonşinenal şotio kulamçii bartes tene bako. İzi beъgъr pərəkəlen serbala kulbaq armışiumi gala tapapi lap kъzylal baneko.

BATKİ QOJURXOY LEGENDA

Buney, teneboy, ayizin cilin şakъkyina pəv qojebuy. Boxoy usenxoney ortaqtuniy. Sa gala bitii, sa gala extiunsay.

Sa usena exnaxaş burxъatian ortagxoxun suntay ġare baki. Şotiay kъyix çierinutu tie soğortaqşal sa xüyəre nanaxun baki. Amdarxon optağxo pul xashaqtun tadi. Müxъluğ müxъluğane kərbaki.

Əyluğoy kъyix çieritiuxun samal oşa ġare bavan izi ortaşa pine:

- Buxaciugon za sa ġar, vaxal sa xüyəre tade. Şotioğoy kəbin köynule botibake. Diristilug bakayin, vi xüyərə bezi ġareynaq eçalzu.

Xuyəri bavan-buxaciugonkъan ibaki-pine-kalabakekъatiun, xüyər bakekъan vi bin, ġaral bakekan bezi yezna.

Te ġinəxun ortağxon burtiunxhi sun-suna "kъuda" qalpsa. Pəv qojin kъtate muca kъohumluğe burxhi.

Əyluğon ġiba-ġi boytiun eъxtii. Turintiun taç. Əyit pesuntiun zombaki. Nana-bavağon saal pulmuğó xъauri beъtiungi xüyər işkъara tağala, ġaral laşıqoybalane. Loroçin belxun sunay nişanlu baksunaal avatiuniy. Xüyəri qoya ġara "beşi yezna", ġare qoya xüyərə "beşi bin" tun qaley. İçal sa maralane zerstiy. Beъga nexey hun maçieki, zu čiegälzu, xaşa

nexey hun maçieki, zu čiegälzu. Ayizin ceyilxo şotio aqatian xexetiun baksay. De eki, sa əyit pes, xozamand yakъabes tetiun baksay. Avatiuniy lorou i boş nişan tadaçene. Sal şuqalen nişanlu xüyəri ciyya zapes tene bako.

Nextiun vi çampitu laxa yannul, beъga sa feløyen hikə uamqale. Hun maupa, şeytan tene baske, bayinkъun gala çiapibakene. Me rięv ceyili baxtiavarruğā çarpseynaq yakъe xъeъvesa.

Sa gi pitun ġare qoya sa falçı karnune hare. Moma xebi bapene xenen buy came boş. Fale xiayre. Oşaal nana-bava pene ki, üe loroçin bestia nişan tadeçi xüyər kəsib qoyaxune. Vəzyunaq şahat ġinur avuzbala tene. Şotioxun kul hakbanan. Efi ġareynaq ayizi zərlə-zorla amdarxoxun suntiay xüyərə eçanan, izi xojina karxanan.

Nana-bava falçin əyitəxun čieyes tetiun baki. Burtiunxhi ġareynaq cöy sa xüyər xəeъvesa. Şotiun öyneъ-zizine saki. Pine bezi çureğala xüyərə zaxun cöy mabanan. Nana-bava içogoy əyitin loxol çurtiunpi.

Hikə pesa bakoy. Dövür cöy dövürey. Nana-bava cadukəri, falçin əyitəxun, əyluxal nana-bavay əyitəxun čieyes tetiun baksay. Falçı haritiuxun sa hema şamatı çiovaki ġareynaq sa döylətlən xüyərə nişantiun tadi.

Me xavar čiegala kinə xüyəri qojin ġinur yasana tarapi. Zarafat tene, kъa usena iştaney sun-suna "kъuda" pitun çalxsay. Taç-eysune bakey. Ayizluğon nişan loroçin bestia botibaki rięv ceyili laşıqoyi yakъatiun beъgsay. Isəel metər nuakeci sa xavartiun ibaki.

Əyiti seriti uqayıyan, kala kъac fağyr xüyərəne laftiey. Pis xavara ibaki bafedi öyneni dərkənə. Kulmux əsləxun, turmux yakъ taysunaxun zapieci. Uksunaxun, uğsunaxunal kule hakъi. Usunluğen kъolay nubakala sa azare beъgəbəyi. Bineti ləyifin okъa.

Exlətəxun sa usene çiovaki bakoy. Payizi ġinurxoxun suntiustia ġare qoya laşıqoye burxъeци faresa. Zurnin, kosnağarin səs şüne bıňgəl ciiri tene botbaki. Əyçiindəri bintun eceri. Oşin gi biyəsinəl udigoy ədəten şotio bəyə tapşurbalatiuniy...

Ğare qoya bəyə bine otağa taştıuni exlət tağatian tie baxtinuti xüyəri qoj cöy sa halaxey. Fağır xüyəri sa nəfəsey, təci enesay. Nana-bavaal şotayı bere bestia pulmuğoxun neğ ciqa çurpetiuniy.

Saal xüyər berane tiayağ baki. İçü eyxəydi ala. Cəyoa ala arçılıçə taradi. Əxhiləxun ibakes nubakala sa səsen me əyitmuğone pi:

- Buxaciux, va kъurban bakaz! Bezi he əinə baksun va ayane. Elmuğō hakъa, za me zinzilinəxun çerkestüa. Ama bezi künəhə baçi, za me dərdə baditioğal cazarutı mabarta. Şorba, beşi me pıeş qojinal gala orayinkъan çieri.

Me əyitmuğō pi bula saneki bere loxol.

Şahatitiun pe, ük aqiar, taxsır nubakala amdorxoy çuresun usune bel piapisa. Te ərial haketəre baki. Xüyəren əyitə çerqsunkъa tie pəş qoji içoğoy ganuxun jiřqesun sane baki. Piurannayal okъaxun ocsal xînne baki. İzi əala kala sa bayinkъine əmələ hari. Te bayinkъunen pula kъicri xâyqamun pəş qojaal zapi taneşeri bulokъa.

Oşın ği savayna eğala amdarxon qojurxoy har suntayı galax xe hələ nuacıareci sa orayintiun aki. Qojurxoxun, şotioğoy boş bakala amdarxoxun sa nişana tetiun bəşgəyib.

Bavağoy exləten ayize Tambatan kinə çalxeğala pəş orayın metərə əmələ hare. Şotioğoy xéal nextiun izi çuresuna nupiapii tie baxtinuti xüyəri pulmuğoxun barala neğe.

DADALI ELE LEGENDA

Düynənə zuzu-buzu uqla sa tavadebuy. Şotayı ци Teymurey. Ömüre davogoy boşə çiovakestiy. Sal sa kərənəl tene çəxəcəy. Hema ölkin tavadxoy qəyqəriə ocsalane duğey. Şəhərmux bikyi, ayizmuhə çarpestiy. Şotayı ardovula zerdala əskərxo buruxmuğoxun, xəvavunxoxun sa müfürğə kinətiun çiovaksay.

Ginurxoy suntiustia Teymuri kъosun Qəbəlin pervareal hari çiere. Şəhərə kele zinzilinen kiyextiy badi. Usunluğen şotayı afata bakala ayizmuğao bitiunkъi.

Teymuri kiye kofti ayizmuğoxun soğal Nişjey. Şotio bikkəseynaq ostiagār davane taç. Ayizluğoxun sa pay tie davina qacięci. Kele payal ʐareci ayizi afata bakala չiələymuğō, buruxmuğō. Sa payal maçuqal tüties tene baki. Türkənə tağala yakъe loxol bakala alloy keşiliğə çapitiun baki.

Keşiliğə sa hema baçə amdare bakoy. Şotioğoy boş çupux əyluxal keleney. Garğayinxon içoğoy davin sursatxoal extietiuniy. Genaxun şuqal izi ganuxun tene galey. Axşıuma, exlətə botiunstiy. Keşiliğə amdar baksuna avabakestiun tetiun çuresay. Hikə əş bune bayinkъ bakitiuxun oşatiun bikəsay. Çupxon aruxbi yoxatiun bastıay, xoraytiun boxesay, çəytiun jialstay. Biyəsin şiuma kəyitiuxun oşa işkъarxō çiəpikin yakъurxon qojurxotiu taraney. Kiye koftiala xarinaxun, birindzaxun etiunstiy. Kiye koftiala araqa, mozinaal tetiun tərbsay. Bikbi şiamtiunney. Yekъa axapi etiunstiy çiapı baki amdarxoynaq.

Sa üşə ayize taçığıon gavali boş sa hema qoqoçtiun eceri. Sotoğoy boş şa dadalal buneyp. Şiumaqxo piapiala kinə şiampi apiestiunbi. Dadala etiunfi oşın şuneynaq. Şina uqoy tie dadalen keşiliğə bakala amdarxoy bel kala sa əş eçale. Hikə besa bakoy. Qodoğō hikə ʐameçene, şonoal bakalaney.

Dadal eceritiay əyçiindəri berezərexun samal çiovakine bakoy. Teymuri kъosun yakъen çiovaneksay. Beşial Teymur içey, saal izi iňşa amdarxo. Şorox hari keşiliğü tüşə piatiunpi. Saal tie tərəfəxun dadali ele səse çieri. Səs çieğala kinə Teymuren kula exedi ala:

- Curpanan!

Kъosun çurepi. Dadalen keşiliğə saal elepi. Teymuren pine:

- Amdarnutı gala dadalen tene elqo. Usun bakanan, keşiliğə baçi-çieğala irəmoğō bikənan!

Əskərxo sa pul kъiciri xayqamun ekşurxoxun, haraboğoxun ʐirtiun. Keşiliğə bipi tiöbügəxun batıundi halkına. Samal çiovaki dörtəhadöp burexhi. Haray-ʐirti biyəsəl ʐiri tene botı baki. Keşiliğə bakala garğayinxoxun biyalо, yara hakъalo kelene baki. Ama çupxo, əğluğō xata lafstıa tetiun bartı.

Te ġi Teymuri əskerxoxunal biyal, yara hakkyio mal teney. Tavaden içinal turelxun bieħiň yarane hakki. Bayinkъ bitatiān Teymuri amdarxo piuriġo, yaraluġo, şotioğoxun sa gala yaralu tavadaal eħxtiu zapieci tatiunshi.

Teymura usunluġen kħolaytiunbi. Ama turaxun mayif manedi. Düynəne Topal Teymur ċiuyene çalxeċi.

Keşiliġi amdarxon iċoġoy piuriġo kirtiunbi. Üše ȫpneħ zizitun saki. Ośin şü tatiunseri kala yakke tiȫt-għol bakala xodluġa. Hartiaynaq sa kərəmża kašíppi oċċalaxtiunbi. Te xodluġ tarapi baneki dadalen qaqriestii amdarxoy ocaġ.

Me axvalataxun oşa ayizluġon burtiunxhi har usen tie ocaġa kħurban ʃamps, šam bęċċiukstia. Amdarxo qaqriestii tie nekes dadalaal eyex badi dūvəzertiuunbsay.

Nextiun ayizin bieħye xun Kala Pürüzəç taġala yakke loxol bakala Toyuqqyan cila ocaġ metərə əmələ hare.

ACSYI ƏYLİN LEGENDA

Bakene, tene bake, sa ayize Həvzərħo ċiila sa azuq bake. Te azuq tumla me ayizexun teney. Keletiin tene avay mayintiun. Avabakaltiogħon nextiuni şotioğoy tum kele əxīxieħxune. Mani ganuxun baksuna pes tetiun baksay. Exlətxoxun akesay vǖtgħi burux, vǖtgħix oħxa ċiovakitiun hari me ayize ċiere. Samal ċiovaki şotioğoy əħmxun metər sa exlətəl ċiererney. Nextiuni Həvzərħoy ulu kalboox amdar ukaltiun bake, kəsø botiħalxo kinetliun ċalxeċe. Sorox iċanal amdar ukaltiun.

Ayizluġoy sa pay me exlətə veħnej. Nextiuni əfċinexun əyit tene ċiego. Şotioğoxun əħxil tarapsune lazim. Te soġo payen neħxex əfċine, iškbarxoy loxol ċovtiun ċievke. Şotioğoxun aġci-haystiune lazim.

Şahatitun pe, amdari loxol pis ċiieġamun izi pulmux ċieġayin sahatie. Pis ċiieġamun Həvzərħo camahataxun əħxilebi. Sa hema usen sal suntay şotioğoxun taysun-eysun tene baki. Şotioğoy xüyər tetiun tastiay. Şotioğoy xüyərə tetiun taştistay. Həvzərħo iċan iċoġoynaq kartiunxsay.

Usenxo hari ċiovanek. Həvzərħoy amdar ukal baksuni exlət bureħxi bisi baks. Ayizluyox burtiunxhi şotioğoxun aġci-haysti. Sa hema usen oṣaal burtiunxhi kħohum baks. Ama şotioğoy loxol ċieri əyit keletiay eyexey. Əyit bitatiān nextiuni amdar ukalxotiu. Sotioğoxun ʂuqala xeyir tene lafti.

Əs metərə hari, Həvzərħon iċoġoy ġarmuğoxun suntiaynaq Ċiurqali ʃakċekkinaxun xüyertiun eċeri. İnsafen uqayiyan, sahatiāl kħohumluġtiun besay. Muċa nextiuni, muċa itiun baksay. Motio aki nextiuni amdar uksuni əħmxun ċieri əyitmux serinexunal əfċine, ċove. Oħka exlətegħala əs nubakiyini, tie azuqi loxol ċieri ċi banekoy tamam eyexun cieġanay.

Useni kivvel əġinurħoxun soġoney. Həvzərħon eċeri bine miċik viċi dədəy qoya kħonaġe hari. Nanan-bavan şotio yakċabatian petiuni biyəsəl ċiri xunċey qoya baka, biyəsin qoya eki.

Xunċey qoya əylə sahati hörməttnbi. Şotiaynaq xupiġiun boxi, qoqoċiġiun ʃiampi. Botiunxi, ciġi tħalli. Ukestiundi, ürġestiundi.

Biyə baneki. Bayinkъ bineti. Əylin nana-bavan yakħsiun beġsay. Șono qoya tene hari. Ĝojin amdarxo ċiōs ċieri, qoyatiun baċċi. Sa ün tene baki, ha yakħsiun beċċi, tene hari ċieri. Basqalmuġol ċiri sa tħərren portiunbi. Şuñi bieħġestia bavan sa püsuse bęċċiuktri. Tanepi kħudoġoy qoya. Basketiuni. Qalpi muġurebi. Axvalata exlətebi. Jieħe eħxti jieħtiun bosi

- Ay kħuda, mono he əyitə iyanbaksa? Əyel horabako? Beċċi batqamun miyane bake. Piyan vi xunċey qoje. Ħurunsa manda. Pine qoya petiun biyəsien eki. Mandes tez bako. Piyan körpə tene. Yakba ċalexsa. Taysun ċuresa, taċekċan. Șonoal diristiogħon mandanan pi ċiere məħħelnexun. Baċċanaxun xavar teyxaxbu. Baneko, tie soġo kħohumħoxun suntiay qoyane.

Kħudoġoy me əyitmuġo ibakatian bavay bel inqo sa leveti jialqa xetiun ċi. Turmuġoy okħażixun oċċal pospri tanepi. Iċu tamam aċċeċebi. Püssea eħxti məħħelnexun ċiere. Yakke loxol bakala kħandaġħo, xenurxo, orayinxo, ċeyilxo pule ċurevki. Hikal tene aki. Üken ri əħnejha hari pjanepi qoya. Baski tetiuni. Axvalata exlətebi. Xurikala baftundi suna.

Səsə kəonşiyoxal eyxhiunç. Sa hema tana yakqatiunbi tie soğo kəohumxoy qojurxo. Manditioğonal kəy bakamun əyeltiun xəyneç. Bəzəgəbesal tetiun baki.

Əyçindəri ayizin çamahat bafedi suna. Me xena zu bəzəgaz, tie kura hun, me çələye zu taraqaz, tie suntual hun uqa burtiunxhi xəyəvesa. Ayizaal, şotiay afataal buloşı sunatiun badi. "Əylə akezu" iqal tene baki. Şotioxun sa iriz, nişanlı tene bəzəgəyeç. Unqo sal baki teney. Bakayinal üşenin bayinkına ardovulene taşerey.

Xib gi xib şü diristi ayizen əyele xəyneç. Sal suntiin sa çimir nepi tenə aki. Nanan popurxone cıupi, bavan ax-vayebi. Viçi-xunçimuğoy öñneñni səs sa hoor tene botibaki. Xib ənəxun oşa amdarxo umuda botii zapitiunç qojurxo.

Əyel açtıuni şamatı tamam bakala gi şotiay şiyal yase sulfatiun xəyapı. Çamahata şiumtiun tadi. Həvzərxaal kireç haretinç. Usun-usunal nextiuniy:

- Beşi ozankəan xoxbaki. Əylə hetiaynaqyan tərbə?
Mono he aruxa, beşi bel baredi?

Əylin nana-bavalan şotioğou üktün tastiay:

- Ay kəudoox, efi taxsır tenebu. Buxaciugoç çame. Fələyen badi aruğoxun tiities tene bako.

Yase mərəkəy çareğatian Həvzərхoy kala çuğon izi kəuda me əyitmugone pi:

- Samane əylin urufa yanal şium tadalyan. Kirekinan, ekinan.

Çupux pi ginə hari çertiun Həvzərхoy qoya. Arçala kinə vay-şivana burtiunxhi. Sulfinə çəye hari.

Öñneñ-zizinəxun oşa hartiun sa ayakъ çəy kəokxexun çiovakestundi. Oşa tieyin-meyin exləte burxhi. Piurunal muz ciçi öñneñtiunpi.

Çəyə çarkituxun oşa kəaynakon binə hayzeveki. Şotiay nanaal hayezeri. Binən təci sa ləjə, sa hemaal həcələnə eceri. Ləjə bastırma yekşen buyey. Nana-bala burtiunxhi xuri qaziç, el, şiqam duğeçti tikoğog həçəloğog lavqsa. Nanan ləjinəxun yekşə çievqas, xüyərenal həçəlinəne zapley. Ləjinəxun saqal yekşə çievqatian nanay pulmox tikoğoy boş bakala amdari kəşinəne lamandi. Aqaltiu tene veşbaki. İşşanaxun pule çurevki. Şotiay açtı gare kəşə içey ki buney.

Nanay "Vay, bala!" pesunka içuxun təci təkin loxol bistəun sane baki. Çupux, xüyərmux baftiundi suna. Mərəkəy tarapi baneki yasna ga. Öñneñ-şivani səsen ayiza eyxəndi izi bel. Xuri-kala kireç hartiun. Həvzərхoy məhəlne. Ləjinəxun kəşə çieysuna ibakatian hakeçti mantriundi: Hun maypa, Həvzərхoy amdar ukal baksuni əytmən çieri exlət çov teney. Şorox serinəxunal amdar ukaltiun. Pitun metər nuakeçti sa əş biki azuqeynaq beşi boş ga butene. Xuri-kala çierekbatıun ayizexun.

Ha tie üse xavar pianepi ala. Kireç hartiun. Həvzərхoy işkəbarxo bikə tatiunşeri. Batıundi kəyalina. Manditioğonal çamahaten tiapi çieveki ayizexun. Şotioğog çilin buruğو piarılamun şəpitüniç. İçoğoy baçanexunal jieñnurtiun bosi. Şotioğoy tieyin triğay maçyu taysuna, hor baksuna həysətiinəl ciiri ayize sal şuqalen tene ava.

PAÇÇAĞK'Ā NAXXRÇI

(nağyl)

Bakene, tene bake, bakene sa paççağ. Şotiayal buney sa bilici.

Paççağen tie bilicinə pine hun sa bəyəgə dünyəne he xavarabu. Bilicinen pine paççağı: tie əyxılı ölkinə bakala sa naxrçın şären vi paççağluğga extiale. Paççağ şipə baki. Sa xaş oşa cöy sa bilicinə eceri. Şotinal siftiin bilicin əyitmugone pi.

Paççağ eýka laçı yakane baftii naxxırçı bakala şəhəre. Biyəsin çirağxo bəçlükeğatian pianepi. Yakъa çurepi. İzi bəyəştian çiovakala naxxırçına aneki. Şotin naxxırçına pine: za me biyəsin kəonağba. Oşa paççağ taneçti düz naxxırçın qoya. Şotio kele hörməttiunbi. Paççağen pine sa ġar əyel bəyəgəbanan, beşi ölkinə yakъabalzu. Naxxırçinen pine bezi ġara yakъabes banko. Paççağen sa kağıze çampi, tanedi naxxırçın ġara. Paççağen kağızi boş çampeney: "Me ġar hari piapiala kinə izi ozana botianan".

Ğaren kağıza eňtii yakъane baftii paççağı şəhəre. Taneńi düz paççağı baxçina. Baxçın boşal sa hovuzebuy. Ğar tańi tie hovuzi bestia baski nepiaxeci.

Samal oşa paççağı xüyərəl hare hovuzin bel. Şotin izi cwoya oçıqalaney. Beýneńgi tə hovuzin bestia sa ġare baske. İçal tiema yaraşuglune, beýga nexe hun maçieki, zu çiegaz.

Sotio samalal iňşiane baki. Beýneńgi şotiy papakъin boş sa kağızebu. Kağıza çinečeri papakъin boştian. Sotio qalepi, kağızi boş çamey: "Me ġar hari piapiala kinə izi ozana botıanın". Xuyəren fikirebi. Kağıza taşeri aruğoy boş basaki boqosebi. Cöy sa kağıze çampi. Kağızin boş çamepi: "Me ġar hari piapiala kinə bezi xüyərə kotoxun kəbinbanan". Kağıza lanexi ġare papakъin boş.

Paççağı amdarxon ġara atunki. Tatıunşeri saraya. Kağıza qaltıunpi. İzi boş çameci kinə bitiun.

Sa pięń giňəxun oşa paççağı içal hari çiere. Beýneńgi izi xüyərə tie ġaraxun kəbintiun botie. Paççağı əcuğon kelene biki. Aneki tə cara tenebu. Xüyərə tie ġare bel gaçpietiun. İzi tapa (taca) eňtii lanexi naħxırçın ġare bel. Şono baneki paççağı. Oşa şotiykъa izi xüyəri laşıqoyane čiovakestii. Naħxırçın ġar baneki paççağı, paççağı xüyərəl şotiy çuhux. Şorox içay muradakъatıun piapii, yanal beşi murada.

KALNAKЪA ÇIUQUDI

(naǵyl)

Sa karnu čuǵoy boyaxun kele mičik sa nəvətiuxbu. Tilin kəşinəxun mal-mul kalane bakoy. Şotiy cií Çiuqudiney.

Çiuqudi har gi əyluǵo kərbaki əcīnəne taysay. Şotioğon əcitiunney. İçal samal əbəxil arçı tamaşane besay.

Sa gi piurunal Çiuqudi əcīnane tačeý. Samal əyluǵoy əcīnə tamaşanebi. Oşaal şotioğon pitium:

-Çiéləye tərəngü kirbsa taǵalyan.

Me əyitmuǵo ibakatian Çiuqudi miňxъe baki. Şotin hələ sal ciéləy tene akey. Tərəngünə hetər kirbsuna tene avay. Şotiyanaǵal əyluǵo pine:

- Zaxal taşanan! Ciéləy aqsunuz čurusa. Hamal tərəngü kirbsun zomıbäkalzu.

Əylux irəzı tetiun baki. Pitium:

- Hun kele mičiknu, taşes teyan bako. Yakъa bakala oxăxun va şin çievqala? Oxъe xenen va taşayın, ciéləye açsayivax, kalnay coğaba şin tadala?

Çiuqudinen usun içi piapiesebei kalnax. - Kalna, pine, - əylux ciéləyetiun taysa. Za taştıun tetiun čurusa. Qalpa, sotioğو upa, za barti makъatiun tańi.

Kalnan əyluǵo qalpi pine:

- Əylux, Çiuqudına barti matakinan. Vəňxun taşanan. Ama oxъa baysa mabartanan. Axapi çievqanan. Zual buyqal buyqalzu. Xaybakatian ekinan, vəňx piatar tadalzu.

Əylux kalnay əyitəxun tetiun çieri. Çiuqudinaxun sa gala baftiundi yakъa. Sotio axapi oxăxun çievtrunki. Tańi piatiunpi ciéləye. Burtiunxъi tərəngü kirbsa. Kirbaliu bağbaǵ qaçtıunpi. Çiuqudi samal əyluǵoy pərvare taranepi. Oşaal xuri-muri čikurxo kirbi içeynaq sa şialaqe düzbi.

Berezore iňşa əyluǵon baǵurxo eňtiundi. Qoya taysuntiun çureci. Çiuqudi izi şialaqi loxol arşeney. Sotio pitium:

-Hayza, vi şialaqqa axapa, qoyayan taysa.

Çiuqudi izi ǵanuxun tene galpi. Əyluǵo pine:

- Zu turin taǵala tezu. Kalnan vəňx pine. Çiuqudina axapanan. Isə zaxal, bezi tərəngün baǵaal axapanan, taǵen qoya.

Əyluǵon hekbara pitium, Çiuqudina yakъal ečes tetiun baki. Çiuqudinaal, şotiy şialaqal axatiunpi. Baftiundi yakъa. Hari piatiunpi oxъe çiotia. Oxъe xe kelebakeney. Əyluǵon Çiuqudina okъa civíki pitium:

- Hun sa hoor miya čurpa! Yan beşi şialaqxo tie čoyel čiovakestien. Xaybaki egen, vaxal axapi çievken.

Çiuqudinen turmuǵo suna tiapiqa pine:

- Zu tək miya čurqala tezu. Çurmansa za barti taǵanan? Zaxal, bezi şialaqal axapanan, sa gala čiegen tie čoyex.

Əyluğun Çiuqudina axatiunpi. Tərəngün bağe loxol aqnevtiunki. Şotioxun sa gala batıunçι xena. Oxe bıّyex piapiatian, Çiuqudin pulmuğο xenen taneşeri. Friezi bineti bujipi tağala oxje boş.

Əylux baftiundi suna. Burtıunxы qalpsa, ala-okъa tiusta. Bəyğeybes tetiun baki. Sa xeylək oxje çiotunu artıunçι. Çiuqudinaxun xavar tene çieri. Umuda botiuntii. Şialaqxo axatiunpi. Hari çertiun ayize. Usun içoğο piapiestiunbi kalnax:

- Ay kalna-pitun, - Çiuqudina oxje xenen taşerene. Hekъara xъeъnevceyan, teyan bəcğeybe. Kalnan pine:

- Efi ükə xəyxər mapanan. Çiuqudina xenen kele əyxıly tene taşeri bako. Za buyqaleynaq xe lazme. Həysə tazsa. Oхъпuxun sa gamat xe eçalzu. Şotiool xъeъnevci bəyğeyuzbo.

Kalnan gamata exedi. Usun qoyaxun çiere. Oxje çiotia pıanepi. Burexhi "Çiuqudi huy.." uqa izi nəvə xъeъvesa. Qalpsun alane taçi, okъane xъaybaki. Səs tene çieri. Xene tə soğo tərəfəal çiere. Nəvə bəyğeybes tene baki. Şotinal umuda bonetii. Gamata xenen buybi qoyane xъaybaki.

Xena banepi buyqala. Arçι burexhi buypsa. Mono hikə? Kalnan buypsunen buyqali boştian səse çieysay: Bəyşi buyqatian "Vay, bezi bul!", Xyoş buyqatian "Vay, bezi baçan!" Əyitmuxə üymüňgo lafstiay. Buypsuna efatian səs botie baksay. Kalnan me səsəxun hikal bex tene bafti. Şor bəyneği izi üymüňgone səsbsa.

Buyqala buypi çereki. Selaqa şadebi. Buyqala amçilinebi kala sa levetiun boş. Kula fəyldi burexhi nakъe çuoøyex bakala çiøyinə kirbsa. Saal kiye sa kündəne hari. Şotio nakъe boştian çievqatian səse çieri:

- Vay, he bayinkъuna! Hikal akes tene baksa.

Kalna hakъeци manedi:

- Ay aman, mono he səsə izbaksa?

Kündin boştian piurun səse çieri:

- Kalna, zuzu! Usunba, bezi çuooya - xojina oçıqa, təmizba.

Kalnan kündinə küvə xenen oçıki, təmizebi. Serinəxunal, Çiuqudiney. Belxun oşiel ciøyinə bəciüreçι kündin boş aqneney. Şotio aqneledi taxtie loxol.

Çiuqudinen taxtie loxol zixъ-zixъ tıutunney. Samal gameçtiuxun oşa kalnan xavare hakъi:

- Çiuqudi, saal tərəngü kirkseynaq çiələye tangо?

Çiuqudinen bulane jiipii:

- Kalna, zu saal çiələye tağala tezu.

Əylux kireci hartiun. Çiuqudina aki mütъxtiun baki. Kalnan şotiogó piatiare tadi. Patiara kəyi çartıunçι.

Kalnay Çiuqudi metər Çiuqudiney.

AXŞIUMLA HEKYƏTXO

Brigadiri keçi

Ayize sa brigadirebçү. Şotiyal boxoy müÿkъəylə sa keçitiuxbuy. Brigadir har biyəsin kimkinəne baksay. Keçjal şotiy bacanexun tanesay kimkinə. Usunluğen tuiya taysuna zome baki.

Brigadir idarina, laşıqoye tağatianal keçi biyəsin kimkinəne baksay. Şotiyanaq eceri kələməxun, tıprəxun uneksay çamahat çareçtiuxun oşa çieri tanesay.

İşyienin əinurxoy suntiustia, savayna kimkinə eğala amdarxon hikətiun aki? Bəytiunçι xəyyuğon kala sa üykъeni loxol sunatiun kъeъkъəne. Şotioğο şəpitüunçι. İşianaxun pultiun çurevki: brigadiri keçin üykъenxoney, bulal izi loxol. Hun maupa, üše ulurxon şotio çapretiun. Üykъenxoal xəyyuğonaq paytiun efe.

Tie əinəxunal ayize metər sa pesune əməle hari: Əşur kele çətine bafti sa amdaraxun əyit bitatiun nextiun: Şono lap brigadiri keçinəne çiurecə.

TARAQALA XAXAL

Nextiun ayize sa karnu çuhux, şotiy sa bin, bineal bipi əyeltiuxbuy. Bipialin xüyər. Kalnay əgara kala davinatiun taşerey. Qojin əşur mandeney bine ozane. Bipi əyel, saal maçlı

kürük kъaynako. Tек əşbi xъo tana ukestiun, lapestiun zor
əşey.

İşjernin kirvelе şünurxoxun soğoney. Karmal,
xüyərmuxal biyəsin şiuma kəyi basketiuniy. Binen xъos mandı
əşurxo bele duğı. Buxarin beşi boqala püsüsə okъanebi. Oşa
şonoal baski neplaxezi. Saal şune bîşəxun oşane muğur baki.

Pulmuğın şarpi tağay-mağaye bę̄rgi. Əylux neplaxtuniy.
İqoğoy loxolxunal butiye. Binen løyife bel zepi basqsun
çureğatian, pulmux buxarin beşi bakala xaxalane lamandı.
Xaxal sa tanesay, saal çurenay. Şotiy okъaxunal "Tiktiq...
tiq... tiq...! - səse çieysay. Şono kele hakeci:

-Ay buxacıux, mono hikə, xaxalal taraneqo?

Şotiy əyitəxun xaxal sa çurepi. Oşa burexhi piurun taysa.
Çuğoy yekъ-ükyen tiutiunepi. Şotio çax apıene cъaxpıi. Alloy
səsen kъaynakone qalpi:

-Nana, ay nana! Sa hayza, bъga me qoya hikəbu?

Bine səsə xuyərmux cağıpi muğurtiun baki. Xaxali
"tarapsuna" aki burtiunxı çiiritiə. Kalna usun hayzeri hare:

-Aخار, ay bin, ay xuyərmux, mono he çiiritiə? Kalutenan
bare basqayan?

Xuyərmuğonal, binenal kulmuğın xaxalaçıun boxodi:

- Sa... sa... bę̄ ... eğa xaxal hetərə tarane. İzi okъa
ardovulebu.

Kalnan buxarınaç pul çurevki burexi axşiuma:

- Ay və̄yn akъanançı! Zual nexzu qoja hetiaynaqtıun
içoğoy bel extie? Sa şipi bakanan, və̄yx bъex badaz: Xə̄yuğō
şadbi qoya eğatian bezgi sa ciyəkъ qoqoci qaciqali öyka
kъiçieui çurpene. Şotio bikъi eceri buxarin berş Lazxi. Xaxalaal
tarazdi izi loxol. Samal gameci burxylene tarapsa. Və̄nal amci
gala baftienan suna.

Oşaal kula boxodi xaxala taranedi. Şotiy okъaxun sa
qoqoci ciieri burexhi bula galgalstiun tarapsa. Bine,
baćanexunal xuyərmuğoy axşiumi səsen qoja eyxedi bel.
Şotioğoy axşium kəy bakamun tene botibaki.

Əyçiindəri ayizluğontiun ibaki axşiumpi. Baneko, və̄nal
hekyətə qalpi çerqatian axşiumqalnan.

ARUĞOY BEL ƏCİ

Sa işkari ayizexun əxyl xuri ereklyuğtiuxbuy. Payizin
ğinurxoy suntiustia triya tarapsane taçey. Beşneşgi ereklyuğ'a
kala sa egelin sürünebu. Çobana qalepi izi toğol. Pine:

- Metər əş tene bako, sürüne usunba çievqa! Egelxo saal
me pervare makъatiun akeci! İnbaki?

Oşin gi taui beşneşgi sürü piurun ereklyuğane. Purunal
çobana izi əyitə pine. Şotiun əyite tadi ki ene sürüne ereklyuğ'a
aqala tenu. Bezi əyit əyite.

Sa hema gi oşa işkären sürüne piurun ereklyuğin boş
aki. Sal çobani pervare tene taç. Bexe baftii ki, çoy sa yakъ
fikirbsune lazımlı. Tene, çobanen topoğō ləjə lavqala
çigurevqale. Xayıbakı hare qoya. Xeylək fikirebi. Biyəsin
qoyaxun ciere. İşşa dostiurxo kirbi pine:

-Me üse bezi çölnə ereklyuğ'a tağalyan. Sa çobanen
sürüne triyane efsa. Hartiin sa gaval extianan. Ambarxo
baskitixun oşa yakъa baftiyan. Və̄yn erekliyi oşiel
çurlapnan. Zu taç çobana bə̄şəybalzu. Şotio cъaxqalzu
exlətə. Baneko, tiütleyəl farpestialzu. Bezi səsə ibakala kinə
arxha cilovakanan. Sürü baski bakale. Hartiin sa egel gavala
basaki aranexun çiekinan. Makъibanan, sürüne xəyə tenebu.

Dostiur irəzitun baki. Camahat baskitixun oşa ayizexun
çertiun. Ereklyuğ'a piapiatian dostiur çurtiunpi. İşkăr taneci
sürünenxun samal tiağay akeğala aruğoc. Çoban aruğoy bestiia
aruñeney. İşkъara akъi samal içi açxebebi. Şor beneşgi jiamdi
düberzərbale. Ama işkären burrexhi muća muz iipsa:

- Ay viçi, zu dava sakseynaq tez hare. Hikə bakene,
cilovakene. Ereklyuğ'a ukestienu, diristi baka. Bezi əyitmuğō
bərən ten tade, piurun diristi baka. Vaxun sa çuresunzaxbu.
Nextiun şahati tiütleyen fare, serine?

Çobanen, bulane galdi:

-Serine, ğinurxо farenuz bel dügsə.

-Ay diristi baka. Beş ayize tiütley farqal tenebu. Zu
tiütleyi faren sa kərən boşşamun əcipşunuz çurusu. Çuruzsa
hun sa əçin hava farqavax, zual əciqazax, baneko?

Çoban exləti metər muca hakıesuna müxhxeey. Kavayı
okъaxun tiütleyə çieveki. Burexhi farpsa. İşkărenal əymurxo

хъяypi burexi өçipsa. Aruğoy bestia өçiqa dostiurxo ostiägaraxun me өyitmuğone ibakestiay:

- Ay diristi bakanan! Ay can, ay can!

Şotiy səsə ibakala kinə dostiurxon burtiunxhy içoğoy eşlə. Hartiin kiye koftiala egelxoxun suntiu gavala basaki axatiunpi, usun aranexun çertiun.

Çobanen xeylek farepi, işkъarenal "Ay can" uqa өçinepi. Saal kula alabi çurepi, çobana pine:

- Viçi, bəse, fara boties banko. Kele diristi baka. Vaxun irəziz baki. Diristioğon!

Oşaal kul-kiye bikyi çobanaxun çöye baki. Tağatianal baski egelxoxun suntiu gavala basaki axanepi. İçü pıapiyesebi dostiurxo. Sa gala hartium ayize. Papiala kinə egelxo şıampi cöy-cöytüni.

Əyçiindəri çobanen sürünə bükxəyəlqatian üyxə egel kame çieri. Şor bəyneşgi ulurxontiun zapi taşere. Te ərinəxunal sürünə erekxluğa bastiunaxun kule hakы:

ANEKDOTXO

1. Tez çurusu va pıapiazax

Sa işkъaren piye çeşməye laxey. Çalxalxoy suntiun şotioxun xavare hakы:

- Bipı pulla bakenu. Bipı turla hevaxtı bakalnu?

İşkъaren coğabe tadi:

- Zu sal tez çurusu va pıapiazax.

2. Samal yavaş döýtia

İşkъaren tūfengə cъoyex eyxtili xodal arçı qunqurina dölpstiun çureğatian cuğon pine:

- Samal yavaş döýptia, lorgoça baski əyelebu. Makъan muğur baki.

3. ÜYMLÜĞOY TUM KЪAĆQATIAN

Sa tapaninxor amdaraxun xavartiun hakы:

- Vi boştuна sal ava bakes banksa?

Sotuin coğabe tadi:

- Hetiaynaq tez ava baksa? Üymlüğoy tum kъaćqatian, avaz baksa boşezu.

4. BAZARE XƏYYVEKİNAN

Suntiy kele koja sa çurtiuxbuy. Hema kərən bazare çieveki, toydes tene baki. Sa ǵial cur anesyi. Ha xъeývtiunii, bəyğəybes tetiun baki. Biyəsin bavan ǵara pine:

- Ay bala, sa taki, tie bazari pervare tarapa. Baneko, cur tlağaye taç.

Oşın ǵi savayna ǵaren taç bəyneşgi cur bazari beli toyegala paynu jıomo əymbi çurpene.

5. FAĞYREN HİKƏKЪANBI?

Suntiy "Kəsib" ǵıla sa xъetiuxbuy. İçuxun öyxəyəleyne taştıay. Sa ǵi öyxəyəlxun xъaybakatian yakъ kimkinəxune biti. İşkъaren extltene burxky, Kəsibal ojiula qəynqlubı samal tiagay baseki. Te pervari xəyyuğun şotio atiunki. Saki burtiunxi tolamolabesa.

Amdarxoy suntiun xəyye kyonciugo pine:

- Vi Kəsibə şono he ǵinətiun bastıa?

Şotrin içü tene xəyxəri. Pine:

- Xъoçşie xozeyin lavabaketin sa kəsibi loxol. Fağyren hikəkъanbi?